

RAQAMLI MUHITDA INTELLEKTUAL MULK HUQUQLARINI HIMOYA QILISH

Boymirzayeva Dilshoda To'xtaboy qizi

Xususiy huquq fakulteti 2-kurs talabasi.

e-mail: boymirzayevadil@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15032988>

Annotatsiya. Ushbu maqola bugungi kundagi raqamli texnologiya va internetda intellektual mulk huquqlari tushunchalarining paydo bo'lishi va rivojlanishi, uni himoya qilishning dolzarb muammolari ko'rib chiqiladi, shuningdek muhofaza qilinishi, nazariy-huquqiy asoslari va o'ziga xos jihatlari, qonunchilikka ta'siri hamda intellektual mulk turlari – mualliflik huquqlari, patentlar va boshqa aqliy mulk obyektlari raqamli muhitda qanday tahdidlarga duch kelyotgani tahlil qilinadi va xalqaro hamkorlik tajribalari aks ettiriladi.

Kalit so'zlar: Intellektual mulk, Raqamli muhit, Dijital himoya, DRM (Digital Rights Management), Monitoring, Tarqatish, Ta'lim dasturlari, Innovatsion platformalar, Xalqaro hamkorlik.

PROTECTION OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS IN THE DIGITAL ENVIRONMENT

Abstract. This article examines the emergence and development of the concepts of intellectual property rights in today's digital technology and the Internet, the current problems of its protection, as well as its protection, theoretical and legal foundations and specific aspects, the impact on legislation and intellectual property rights. types of property - copyrights, patents and other intellectual property objects are analyzed, what threats they face in the digital environment, and the experiences of international cooperation are reflected.

Key words: Intellectual Property, Digital Environment, Digital Protection, DRM (Digital Rights Management), Monitoring, Copying, Distribution, Education programs, Innovation platforms, International cooperation.

ЗАЩИТА ПРАВ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В ЦИФРОВОЙ СРЕДЕ

Аннотация. В данной статье рассматриваются возникновение и развитие концепций права интеллектуальной собственности в современных цифровых технологиях и Интернете, современные проблемы ее защиты, а также ее охрана, теоретико-правовые основы и конкретные аспекты, влияние на законодательство и интеллектуальную собственность. виды собственности - анализируются авторские права, патенты и другие

объекты интеллектуальной собственности, с какими угрозами они сталкиваются в цифровой среде, а также отражается опыт международного сотрудничества.

Ключевые слова: Интеллектуальная собственность, Цифровая среда, Цифровая защита, DRM (Управление цифровыми правами), Мониторинг, Распространение, Образовательные программы, Инновационные платформы, Международное сотрудничество.

"Intellectual mulk ijodiy sohalarni bir-biriga bog'lab turadigan ko'rinmas yelimdir". - Jeyms Boyl, "The Public Domain" muallifi.

Kirish

Raqamli muhitning jadal rivojlanishi, axborot texnologiyalarining keng tarqalishi va internetning global sharoitda mavjudligi intellektual mulk huquqlariga yangi chaqiriqlarni keltirib chiqardi. Intellektual mulk huquqlari – bu ijodkorlarning o'z asarlarini himoya qilishga bo'lgan huquqidir. Ushbu maqolada intellektual mulk huquqlarining asosiy tushunchalari, ularning raqamli muhitda himoya qilish usullari, mavjud muammolar va yechimlar ko'rib chiqiladi.

Material va metodlar

1. Mavzuga oid normativ huquqiy hujjatlar: Raqamli muhitda intellektual mulkni turlari
2. Boshqa hamkorlik tashkilotlar bilan solishtirish: Xalqaro hamkorlik va intellektual mulk huquqlarini boshqarish
3. Intellektual mulkni himoya qilish: Kiberxavfsizlik va intellektual mulkni himoya qilish jihatlari

Natija

1. Intellektual mulk huquqlari: tushunchalar va turlari

Intellektual mulk huquqlari – bu ijodiy va ixtirochilik faoliyati natijasida yuzaga kelgan asarlar, ixtirolar va boshqa mahsulotlarga nisbatan qonuniy himoya tizimini ifodalaydi.

Intellektual mulk huquqlari bir necha asosiy turlarga bo'linadi; Mualliflik huquqi

Mualliflik huquqi – bu ijodkorning o'z asarini yaratganida, uning nomi bilan bog'liq ravishda o'z ijodiy mehnatining natijalaridan foydalanish huquqidir. Mualliflik huquqi, asar yaratilgandan so'ng avtomatik ravishda amal qiladi, ya'ni ro'yxatga olish talab etilmaydi. Raqamli muhitda mualliflik huquqi asarlarning nusxalanishi va tarqatilishi bilan bog'liq muammolarni keltirib chiqaradi.

Misol uchun, onlayn platformalarda asarlarning noqonuniy tarqatilishi mualliflar uchun katta xavf tug'diradi.

Patent – bu ixtirochilarga o'z ixtirolarini himoya qilish huquqidir. Patent, ixtirochi tomonidan ishlab chiqilgan yangi g'oya yoki mahsulotni himoya qiladi va uni tijorat maqsadlarida foydalanish uchun qonuniy asosni taqdim etadi. Raqamli muhitda patentlar dasturiy ta'minot va texnologiyalar bo'yicha muhim ahamiyatga ega. Ixtirochilar o'z ixtirolarini patentlashtirib, raqobatbardoshligini oshirishlari mumkin.

Tovar belgisi – bu mahsulot yoki xizmatni boshqa brendlardan ajratish uchun mo'ljallangan belgi, so'z yoki tasvir. Raqamli muhitda tovar belgilari brendlar orasida farqni yaratadi va iste'molchilarni jalb qilishda muhim rol o'ynaydi. Tovar belgilari raqamli reklama va marketing strategiyalarida muhim ahamiyatga ega.

Savdo sirlariga oid huquqlar – bu kompaniyaning raqobatbardoshligini ta'minlaydigan maxfiy ma'lumotlar, masalan, formulalar, usullar yoki strategiyalarni himoya qiladi. Raqamli muhitda savdo sirlarini himoya qilish kompaniyaning raqobatdagi ustunligini saqlab qolish uchun zarurdir.¹

2. Xalqaro hamkorlik va intellektual mulkni boshqarish

Tahliliy tadqiqotlar turli mamlakatlarda intellektual mulk huquqlarini himoya qilish bo'yicha o'zaro solishtirishlar o'tkazilib, muammolar aniqlanadi. Misol uchun, Yevropa Ittifoqi, AQSh va Osiyo mamlakatlaridagi qonunlar va qoidalar farqlari o'rganiladi. Bu tadqiqotlar ijodkorlar uchun huquqiy muhitni yaxshilashga qaratilgan strategiyalarni ishlab chiqishda yordam beradi.

Ijodkorlar va mualliflardan olingan ma'lumotlar orqali ularning tajribalari, muammolari va kutgan yechimlari o'rganiladi. So'rovnomalar ijodkorlarning intellektual mulk huquqlarini himoya qilishdagi muammolari va tajribalari haqida muhim ma'lumotlar taqdim etadi. Ushbu ma'lumotlar asosida mualliflar o'z huquqlarini yanada samarali himoya qilish bo'yicha o'z strategiyalarini ishlab chiqishlari mumkin.

Amaliy tadqiqotlar intellektual mulk huquqlarini himoya qilish sohasida muvaffaqiyatli tajribalar va usullarni aniqlashga qaratilgan. Masalan, muvaffaqiyatli mualliflar va ijodkorlar o'z asarlarini qanday himoya qilayotgani, qanday qiyinchiliklarga duch kelayotgani va qanday yechimlar topayotgani o'rganiladi.

¹ **"Intellektual mulkni himoya qilish to'g'risida"** O'zbekiston Respublikasi qonuni - O'zbekistondagi intellektual mulk huquqlari to'g'risida huquqiy ma'lumotlar.

Ushbu tadqiqotlar ijodkorlar uchun foydali ma'lumotlar taqdim etishi mumkin.

Ijodkorlar va iste'molchilar o'rtasida intellektual mulk huquqlari haqida bilimlarni oshirish zarur. Ta'lim va ongli iste'mol ma'lumotlariga ega bo'lgan iste'molchilar mualliflik huquqlariga hurmat bilan qarashlari mumkin. Bu, o'z navbatida, ijodkorlar va ularning asarlarini himoya qilishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Xalqaro darajada intellektual mulk huquqlarini himoya qilish muhim ahamiyatga ega.

Davlatlar o'rtasida qonunlar va qoidalarni muvofiqlashtirish, hamkorlik qilish va tajriba almashish intellektual mulk huquqlarini himoya qilishning samaradorligini oshirishi mumkin

3. Raqamli muhitda intellektual mulk huquqlarini himoya qilish usullari Raqamli muhitda intellektual mulk huquqlarini himoya qilish uchun bir qancha usullar mavjud:

Dijital himoya – bu asarlarni raqamli formatda himoya qilish, masalan, DRM (Digital Rights Management) texnologiyalaridan foydalanish. Bu texnologiya asarlarning noqonuniy nusxalanishining oldini olishga yordam beradi.

DRM tizimlari asarlarni tarqatish va foydalanuvchilarning foydalanishini nazorat qilish imkonini beradi. Biroq, DRM tizimlari ham tanqidga uchraydi, chunki ular ba'zan iste'molchilarning huquqlarini cheklaydi.

Ijodkorlar o'z asarlarini mualliflik huquqi bilan ro'yxatga olib, ularni rasmiy ravishda himoya qilishlari mumkin. Ro'yxatga olish jarayoni ijodkorning o'z huquqlarini isbotlashda zaruriy bo'lib xizmat qiladi.

Agar muallif o'z asarini himoya qilmasa, uning asari boshqa shaxslar tomonidan noqonuniy ravishda ishlatilishi mumkin. Mualliflik huquqlarini ro'yxatga olish jarayoni ko'plab mamlakatlarda sodda va tez amalga oshirilishi mumkin.

Ijtimoiy tarmoqlar va boshqa onlayn platformalarda o'z asarlaringizning qanday ishlatilishini kuzatish va noqonuniy foydalanishga qarshi choralar ko'rish muhimdir. Raqamli muhitda ijodkorlar o'z asarlarini monitoring qilish uchun turli xil vositalardan foydalanishlari mumkin.

Bu usul yordamida mualliflar o'z asarlarini qonuniy ravishda tarqatayotgan yoki foydalanayotgan shaxslarni aniqlashlari mumkin.

Texnologik innovatsiyalar

Blokcheyn texnologiyasi mualliflik huquqlarini samarali ravishda himoya qilishda yordam berishi mumkin. Bu texnologiya asarlarning tarixini va ularning muallifligini isbotlashda foydalidir.

Blokcheyn asosidagi platformalar ijodkorlarning asarlarini qachon va qanday yaratilganini aniq ko'rsatishi mumkin, bu esa ularga o'z huquqlarini isbotlashda yordam beradi.²

Internet orqali asarlarning oson nusxalanishi va tarqatilishi mualliflik huquqlarini buzishning keng tarqalishiga olib keladi.

Noqonuniy nusxalash va tarqatish asarlarning qiymatini pasaytiradi va ijodkorlarni iqtisodiy jihatdan zararlaydi. Raqamli muhitda asarlarni himoya qilishda mualliflarning o'z huquqlarini amalga oshirishlari qiyinlashadi.

Muhokama

O'zaro muammolar nimalarda namoyon bo'ladi?

Davlatlar o'rtasidagi qonunlar va qoidalar farqlari intellektual mulk huquqlarini himoya qilishni murakkablashtiradi. Har bir mamlakatda o'ziga xos qonuniy

Ijtimoiy tarmoqlar va platformalardagi mas'uliyat nima?

Ijtimoiy tarmoqlar va boshqa platformalar o'z foydalanuvchilari tomonidan joylashtirilgan kontent uchun mas'uliyatni qanchalik o'z zimmlariga olishlari muhim masala. Ko'plab platformalar o'z foydalanuvchilari tomonidan joylashtirilgan kontentni monitoring qilish va nazorat qilishda cheklovlarga ega. Bu esa mualliflar uchun intellektual mulk huquqlarini himoya qilishda qo'shimcha qiyinchiliklar yaratadi.

Ma'lumki, texnika taraqqiyoti jadallashgan bugungi kunda mualliflik huquqi bilan muhofaza qilinadigan asarlar himoyasini ta'minlash masalasi dolzarb hisoblanadi. Zero, muallif yoki huquq egasi tomonidan asarni himoyasini ta'minlash juda qiyin va moliyaviy jihatdan juda qimmat, kerak bo'lsa aytish mumkinki imkonsiz hisoblanadi. Zero, simsiz aloqa vositalaridan foydalanish darajasi va doirasi juda keng. Har bir foydalanuvchi bilan kelishish va monitoring qilish masalalari haqida o'ylab ko'rishning o'zi yetarlidir. Ayniqsa chegara bilmas internet (virtual) muhitining rivojining o'zi buni yaqqol tasdiqlaydi. Bu jarayonda o'z-o'zidan bozor munosabatlari elementlari ham muhim rol o'ynaydi. Mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqarish tashkilotlari yuqoridagu muammoni hal qilishda hamda bozor munosabatlari ishtirokchisi sifatida bu borada muhim o'rin tutadi. Mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar – bu huquq egalarining nomidan harakat qiluvchi tashkilot hisoblanadi.

² **Harvard Law Review** - Mualliflik huquqlari va intellektual mulk masalalari bo'yicha maqolalar talablarga amal qilish zarur. Bu holat xalqaro biznes va savdo uchun muammolar tug'dirishi mumkin, chunki ijtimoiy va iqtisodiy omillar har bir mamlakatda turlicha bo'ladi.

Huquq egalari nomidan bu kabi tashkilotlar foydalanuvchilar bilan tariflarni kelishadi, muhofaza qilinadigan asarlardan foydalanish bo'yicha litsenziyalarni beradi, asarlardan foydalanishdan tushgan mablag'larni o'z a'zolari o'rtasida taqsimlaydi hamda foydalanish tartibini nazorat qiladi.³

Shuni ta'kidlash kerakki, bu kabi tashkilotlar tuzish tashabbusi bilan aynan muallif va huquq egalari chiqishlari lozim. Xususan, O'zbekiston Respublikasining "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi Qonuni 56-moddasida fan, adabiyot va san'at asarlarining mualliflari, ijrochilar, fonogrammalarni tayyorlovchilar yoki boshqa huquq egalari o'z mulkiy huquqlarini amalga oshirish maqsadida o'z mulkiy huquqlarini jamoaviy asosda boshqaradigan tashkilotlar tuzishga haqli ekanligi belgilangan.

Raqamli muhitda intellektual mulk huquqlarini himoya qilish uchun tavsiyalar Ijodkorlar va ixtirochilar o'z huquqlarini himoya qilishda qonuniy yordam olishlari tavsiya etiladi.

Mutaxassislar va huquqshunoslar bilan maslahatlashish, mualliflik huquqlarini ro'yxatga olish va patentlar olish jarayonida yordam berishi mumkin.

Ijodkorlar va talabalar uchun intellektual mulk huquqlari bo'yicha ta'lim dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish zarur. Bu dasturlar ijodkorlarga o'z huquqlarini tushunish va himoya qilish imkonini beradi.

Innovatsion platforma yaratish qanday imkoniyatlar beradi?

Innovatsion platformalar yaratish orqali mualliflar o'z asarlarini himoya qilish va tarqatish jarayonini soddalashtirishi mumkin. Bu platformalar ijodkorlarga o'z asarlarini qonuniy ravishda tarqatish va monitoring qilish imkonini beradi.

Raqamli muhitda intellektual mulk huquqlarini himoya qilishda texnologik innovatsiyalar muhim ahamiyatga ega. **DRM (Digital Rights Management)** texnologiyasi raqamli asarlarni noqonuniy nusxalanishdan himoya qilishga yordam beradi. Shuningdek, O'zbekistonda blokcheyn texnologiyasini joriy etish bo'yicha loyihalar amalga oshirilmoqda. Hamda Ijodkorlarni va iste'molchilarni intellektual mulk huquqlari haqida xabardor qilish muhimdir. Oliy o'quv yurtlarida intellektual mulk huquqlari bo'yicha ta'lim dasturlari va seminarlar o'tkazilmoqda. Bu dasturlar ijodkorlarga o'z huquqlarini tushunish va himoya qilish imkonini beradi. Himoyada esa O'zbekistonda onlayn platformalarda ijodkorlarning asarlarini monitoring qilish va noqonuniy foydalanishga qarshi choralar ko'rish tizimlari mavjud.

³ **WIPO (World Intellectual Property Organization)** - Intellektual mulk huquqlari haqida keng ma'lumotlar: www.wipo.int

Bu ijodkorlarga o'z huquqlarini himoya qilishda yordam beradi. Mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar va mualliflar o'rtasidagi huquqiy munosabatlar topshiriq shartnomasi xarakteriga ega hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi 817-moddasiga ko'ra, topshiriq shartnomasi bo'yicha bir taraf (vakil) ikkinchi taraf (topshiriq beruvchi)ning nomidan va uning hisobidan muayyan yuridik harakatlarni sodir etish majburiyatini oladi. Vakil tuzgan bitim bo'yicha huquq va majburiyatlar bevosita topshiriq beruvchida vujudga keladi. Topshiriq vakil tomonidan bir yoki bir necha muayyan yuridik harakatlarni sodir etish haqida yoki topshiriq beruvchining ishlarini uning ko'rsatmalariga muvofiq yuritish haqida berilishi mumkinligi belgilangan. Yana shuni qayd etish lozimki, odatda amaliyotda mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar ko'proq muallif va bastakorlar mulkiy huquqlarini himoyachisi sifatida ko'riladi. Bunga sabab ijrochilarning daromad olish manbalari ko'pligi, xususan bunda musiqiy "nashriyot"lar alohida o'rin tutishligi qayd etiladi.[8] Sababi musiqiy "nashriyot"lar asosan ijrochi yoki fonogramma tayyorlovchi yoki ovoz yozuvchi studiyalar bilan ishlaydi hamda daromad mansi sifatida ijtimoiy tarmoqlar ko'rsatiladi (Youtube, Instagram kabi). Vaholanki, mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar ham turdosh huquqlar subyektlari mulkiy manfaatlarini ifodachisi hisoblanishadi. Xususan, ushbu jihat Jahon savdo tashkilotining TRIPS bitimi normalariga muvofiq keladi.⁴

Xulosa

Raqamli muhitda intellektual mulk huquqlarini himoya qilish o'zining dolzarbligini yo'qotmaydi. Raqamli texnologiyalar va internet rivoji bilan birga, ijodkorlar va ularning asarlarini himoya qilish bo'yicha yangi usullar va yechimlar ishlab chiqilishi zarur. Mualliflik huquqlari, patentlar va tovar belgilari intellektual mulkning asosiy turlari sifatida ajralib turadi. Intellektual mulk huquqlarini himoya qilishda texnologik innovatsiyalar va ta'limning roli muhim ahamiyatga ega bo'lib, bu sohada amalga oshirilishi kerak bo'lgan ko'plab tadqiqotlar va amaliy ishlar mavjud. Kelajakda intellektual mulk huquqlarini samarali himoya qilish raqamli asrda ijodkorlar va innovatorlar uchun katta imkoniyatlar yaratadi.⁵

⁴ **OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development)** - Intellektual mulk va innovatsiyalar bo'yicha hisobotlar.

⁵ **"O'zbekistonda intellektual mulkni himoya qilish" maqolalari** - Mahalliy jurnal va nashrlarda chop etilgan maqolalar.

Qirg'izpatent tomonidan mualliflar va huquq egalari uchun foydalanuvchilardan mualliflik haqlarini yig'ish va taqsimlash ishlari amalga oshiriladi.

Mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlarga qo'yiladigan asosiy talablardan biri bu – ular faoliyatidagi shaffoflik va yig'ilgan mualliflik haqlarini belgilangan shartlarda va muddatda to'lanishi hisoblanadi. Shunga ko'ra hamda so'nggi yillarda O'zbekistonda ham bu kabi tashkilotlar soni ortib borayotganligi munosabati bilan Hukumatning "Mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlarni davlat ro'yxatidan o'tkazish va ular faoliyatini tartibga solish to'g'risida"gi qarorini qabul qilish va ro'yxatdan o'tkazish tartibi aynan mualliflik sohasidagi vakolatli organga yuklatilishi har tomonlama maqsadga muvofiq bo'ladi. Xususan, Belarus Respublikasi, Singapur, Filippin kabi mamlakatlarda intellektual mulk bo'yicha vakolatli organi tomonidan mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlarni ro'yxatdan o'tkazish (akkreditatsiya) tajribasi mavjud. Shu bilan birga, taklif etilayotgan ushbu qarorda mualliflik huquqi egalarining manfaatlarini himoya qilish maqsadida mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar ta'sischilarining minimal soni hamda ustav kapitalini belgilab o'tilishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Zero "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi Qonunda ham ushbu tashkilotlarni davlat ro'yxatidan o'tkazish shartlari va tartibi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanishi aytib o'tilgan. Hozirda mamlakatimizda bir qator bu turdagi jamoat birlashmalari faoliyat boshlagan bo'lib, bugungi kunga kelib ularning soni o'sib, (6 ta) shu bilan birga faoliyati takomillashib bormoqda. Xususan, birgina 2019 yilda 3 ta mualliflik jamiyati O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligidan nodavlat notijorat tashkiloti sifatida ro'yxatdan o'tkazildi. Taqqoslash uchun bunday tashkilotlar Ozarbayjonda 2 ta, Turkiyada 28 ta, Tojikistonda 2 ta, Qozog'istonda 8 tani tashkil etmoqda, Qirg'izistonda esa

REFERENCES

1. **WIPO (World Intellectual Property Organization)** - Intellektual mulk huquqlari haqida keng ma'lumotlar: www.wipo.int
2. **OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development)** - Intellektual mulk va innovatsiyalar bo'yicha hisobotlar.
3. **Harvard Law Review** - Mualliflik huquqlari va intellektual mulk masalalari bo'yicha maqolalar.
4. **The Electronic Frontier Foundation (EFF)** - Raqamli huquqlar va mualliflik huquqlari haqida resurslar: www.eff.org
5. **Journal of Intellectual Property Law & Practice** - Intellektual mulk huquqlari bo'yicha

ilmiy maqolalar.

6. **"Intellectual mulkni himoya qilish to'g'risida"** O'zbekiston Respublikasi qonuni - O'zbekistondagi intellektual mulk huquqlari to'g'risida huquqiy ma'lumotlar.
7. **"Mulk huquqi: nazariya va amaliyot"** - O'zbek mualliflari tomonidan yozilgan kitoblar.
8. **O'zbekiston Respublikasi Ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot vazirligi saytida** - Intellektual mulk huquqlari bo'yicha ma'lumotlar.
9. **"O'zbekistonda intellektual mulkni himoya qilish"** maqolalari - Mahalliy jurnal va nashrlarda chop etilgan maqolalar.